

การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมือง ของชุมชนบ้านนาป่าหนาด อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย

ภคพล รอบคอบ¹ และพัชนี เขยจรรรยา²

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
²ศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

¹E-Mail: popzone1975@gmail.com

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เรื่อง การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาและการสืบสานการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้าน
นาป่าหนาด อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้านนาป่า
หนาดหมู่ 12 อำเภอเขียงคานจังหวัดเลย ศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดการ
สนทนากลุ่ม รวมถึงการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ด้วยวิธีการดังกล่าวนำมาใช้เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิซึ่งเป็นการเก็บ
ข้อมูลภาคสนาม โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ช่างทอผ้า กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มผู้ใหญ่ รวมถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า (1)ด้านผู้ส่งสาร พบว่า การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองใช้การบอกเล่า
แบบปากต่อปากร่วมกับการสาธิตและการลงมือทำให้อู และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านการแสดงพื้นบ้าน (2)ด้านเนื้อหาสาร
พบว่า เนื้อหาสารเน้นการให้สังเกตการณ์กระทำ การทำให้เห็นหรือการลงมือทำด้วยตนเอง (3)ด้านช่องทางการสื่อสาร พบว่า
ช่องทางการสื่อสารเน้นไปที่การสื่อสารผ่านตัวบุคคล การสื่อสารแบบปากต่อปาก และการสื่อสารผ่านเสียงตามสายภายใน
ชุมชน การสื่อสารผ่านไลน์แอฟพลิเคชั่น และการสื่อสารผ่านการจัดการประชุมเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ (4)ด้านผู้รับสาร
พบว่า ผู้รับสารในชุมชนรับสารจากครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชนและการบอกต่อจากสมาชิกในชุมชน โดยร่วมกัน
อนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมให้อยู่ภายในชุมชนและยังเฝ้ามน้ำลูกหลานร่วมกันเรียนรู้วิถีชีวิตดั้งเดิมให้ผสมกลมกลืน
กับยุคสมัย

คำสำคัญ: การสื่อสาร, ถ่ายทอดภูมิปัญญา, ทอผ้าพื้นเมือง

The Communication to Convey Wisdom Traditional Weaving of Ban Na Pa Nat Community, Chiang Khan District, Loei Province.

Pacapon Robkob¹ and Patchanee Cheyjunya²

¹Graduate school, Faculty of Communication Arts and Management Innovation, National Institute of
Development Administration, Thailand

²Prof., Full-time Lecturer of Communication Arts and Management Innovation, National Institute of
Development Administration, Thailand

¹E-Mail: popzone1975@gmail.com

This research is part of the Master of Arts, Communication Arts and Management Innovation Thesis,
National Institute of Development Administration on “The Communication to Convey Wisdom and
Preserving Traditional Fabric Weaving of Ban Na Pa Nat Community. Chiang Khan District, Loei Province”

Abstract

This research aimed to study the communication to convey wisdom traditional weaving of Ban Na Pa Nat Community Village, Moo.12, Chiang Khan District, Loei Province. The study of qualitative research methods consisted of in-depth interviews, Focus group discussion, and Non-participatory observation. The above method is used to collect primary data, which is field data collection. The key informants consisted of weavers, the elderly and adult groups, as well as including new generation in the community.

The research study has found that (1) The Sender found that communication for the transfer of local weaving wisdom by using word of mouth with the demonstration and action and knowledge is transferred through folk performances. (2) The content found that the substance content emphasizes on observing actions by showing or acting on your own (3) The Communication Channel found that communication channels focus on personal communication, word of mouth communication, and communication through Public Address System in Community. Communication through line applications and Communication through conference for carrying out activities. (4) The Receiver found that recipients in the community receive messages from wisdom teachers, community sages, community leaders, and word-of-mouth community members by conserving their traditional way of life, culture, and persuading children to learn traditional way of life to integrate into the modern era.

Keyword: Communication, Convey wisdom, Traditional weaving

บทนำ

ผ้าทอ นับเป็นเครื่องนุ่งห่มที่เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่ประกอบรวมกับอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว มีการ

ถ่ายทอดให้กับสมาชิกของครอบครัวที่เป็นเพศหญิง ส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น (วัฒนธรรม จุฑะวิภาค, 2555) กระบวนการทอผ้า นับว่าเป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ในอดีตนั้นการแบ่งแยกความเป็นหญิง - ชาย ถูกผูกติดกับบทบาทหน้าที่ ที่สังคมได้กำหนดไว้ตามสถานภาพ เช่น งานทำอาหาร งานบ้าน งานทอผ้า คือ งานของผู้หญิง การเป็นหญิงตามวิถี ตามจารีต ประเพณี จะต้องมีความประพฤติตามที่ตั้งคัมหรือชุมชนวางกรอบไว้ (อารีวรรณ หัสติน, 2559) เพราะฉะนั้นช่างทอผ้าในอดีตจึงมีการถ่ายทอดกระบวนการทอผ้าจากแม่และยาย และเมื่อโตขึ้นต้องการเรียนรู้เรื่องการทอผ้าชนิดใดก็จะไปขอเรียนกับครูช่างทอผ้าชนิดนั้นโดยตรง องค์ความรู้ในกระบวนการทอผ้าเริ่มต้นจากการคัดสรรวัตถุดิบ การย้อมเส้นใยด้วยสีธรรมชาติ วิธีการผูกและสร้างลวดลาย ในการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายต่าง ๆ กระบวนการและขั้นตอนการทอผ้าล้วนเป็นองค์ความรู้ที่มีค่าของกลุ่มชนในการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความสวยงามของผ้าแต่ละผืนให้เกิดขึ้นตามแต่ละท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ (อรณีชา ทศตา และคณะ, 2560)

การเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญานั้น ส่วนใหญ่เป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสำคัญที่ทำให้การดำเนินชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ และค่านิยมที่เปลี่ยนไป (อารีวรรณ หัสติน, 2559) การจัดการความรู้ (Knowledge Management) จึงไม่ได้เป็นเรื่องที่แปลกใหม่หากแต่มีมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะในครอบครัวไทยที่มีการเรียนรู้ตามอัยยาศัย พ่อแม่สอนลูก ปู่ย่า ตายาย ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลานในครอบครัว ซึ่งทำกันมาหลายชั่วอายุคน โดยใช้วิธีการต่าง ๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีกระบวนการที่เป็นระบบแต่อย่างใด (รัฐนันท์ พงศ์วิทธิ และ กัญญาณัญญ์ ไชเออร์ส, 2557)ซึ่งปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านต่าง ๆ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการความรู้ให้เป็นระบบทำให้เกิดศักยภาพภายในชุมชน การจัดการกระบวนการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งในการสืบสานภูมิปัญญาไทยไม่ให้สูญหาย และยังเป็นการสร้างศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

“ดินแดนสามวัฒนธรรม สูงล้ำภูเขาแก้ว เพชรแพรวผ้าทอมือ เลื่องชื่อเกษตรอินทรีย์” คำขวัญประจำตำบลเขาแก้ว อันเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านนาป่าหนาด หมู่ 12 ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชิงช้าง จังหวัดเลย ซึ่งอยู่ไกลออกไปจากอำเภอเมืองเลย 15 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านเดียวในจังหวัดเลยที่ชาวบ้านมีเชื้อสายไทดำ เป็นศูนย์กลางผลิตผ้าทอมือพื้นเมืองที่สำคัญในจังหวัดเลย ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก เมื่อเสร็จจากภารกิจประจำวัน แม่บ้านก็ผลิตผ้าทอมือไว้ใช้สอยภายในครัวเรือน โดยการนำของผู้นำทางความคิดชุมชน ครูภูมิปัญญาและปราชญ์ชุมชน ชักชวนกลุ่มชาวบ้านที่ทอผ้าเป็นอยู่แล้วผลิตผ้าทอมือพื้นเมืองย้อมด้วยสีธรรมชาติที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พลังความเข้มแข็งของกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองชุมชนบ้านนาป่าหนาด หมู่ 12 เริ่มต้นจากการกลับมาบ้านเกิดของปราชญ์ชุมชนหลังจากประสบกับปัญหาในการดำรงชีพจากการทำงานในเมืองหลวง การหวนกลับสู่ชุมชนบ้านเกิด กลับสู่วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง การเกษตร การทอผ้าของชุมชนไทดำ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยปฏิเสธว่าเขยไม่ทันสมัย ประกอบกับมารดาซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาทอผ้าพื้นเมืองชุมชนไทดำ ทอผ้าใช้เองมาตลอดจึงเกิดความคิดที่จะฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิม ถ่ายทอดและสืบสานสู่คนรุ่นต่อไปก่อนที่ภูมิปัญญาจะเลือนหาย รวมถึงผู้นำชุมชนให้ความสำคัญในการขับเคลื่อนและส่งเสริมโครงการทอผ้าพื้นเมืองไปสู่นักเรียนในชุมชน จนสามารถรวมกลุ่มจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองชุมชนบ้านนาป่าหนาด หมู่ 12 ได้สำเร็จ ซึ่งนับเป็นการใช้สื่อบุคคลภายในชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การปลูกฝังเยาวชนภายในชุมชนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกิดความรักในวัฒนธรรมของตนเอง สร้างการสืบสานการทอผ้าพื้นเมืองของคนรุ่นใหม่ภายในชุมชน หากแต่การเรียนรู้การทอผ้าพื้นเมืองในแต่ละลวดลายจนเกิดความชำนาญและสามารถคิดค้นต่อยอดภูมิปัญญานั้นต้องใช้เวลาในการเรียนรู้และปฏิบัติ ตลอดจนผลกระทบทางความคิดเกี่ยวกับความทันสมัยซึ่งมาพร้อมกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่งผลถึงทัศนคติของคนรุ่นใหม่ที่เกิดสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองลดลง ซึ่งชุมชนบ้านนาป่าหนาดเป็นเพียงหมู่บ้านเดียวในประเทศไทยที่เป็นแหล่งผลิตผ้าทอพื้นเมืองต้นฉบับไทดำจากเมืองชอลลาประเทศเวียดนามที่รู้จักในนาม “ซินนางหาญ” การลดลงของผู้สืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองอาจส่งผลกระทบต่อความสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ ผ่านปราชญ์ชุมชนและผู้เฒ่าผู้แก่จึงมีบทบาทสำคัญที่จะรักษาภูมิปัญญาของชุมชนมิให้สูญหาย อีกทั้งยังขับเคลื่อนชุมชนสู่การพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้านนาป่าหนาด

แนวคิดและวาระธรรมที่เกี่วข้อง

กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนกระแสทางเลือก (Alternative Development Paradigm)

กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนกระแสทางเลือกนี้เป็นกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 โดยได้เสนอทางเลือกสำหรับการพัฒนาในหลากหลายมิติ ด้านแรก คือ การก้าวไปสู่การให้ความสำคัญของผู้คน เน้นบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง และยังเน้นการเสริมพลัง (Empowerment) ให้ผู้คนเป็นผู้พัฒนาด้วยตนเอง ด้านที่สอง คือ การมอง “ชุมชน” เป็นบ่อเกิดของการพัฒนา ให้ความสำคัญในการใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นรากฐานในการแก้ไขปัญหาชุมชน ด้านที่สาม เป็นการขยายประเด็นไปสู่สิ่งแวดล้อม เนื่องจากการพัฒนาในยุคอดีตได้ทำลายไปมาก ซึ่งการขยายไปสู่สิ่งแวดล้อมทำให้ได้รับการขนานนามว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เพราะเป็นการมองทั้ง คน ชุมชน และบริบทหรือสิ่งแวดล้อมไปควบคู่กัน ซึ่งการพัฒนาแบบยั่งยืน มุ่งเน้นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่กระทบต่อความต้องการของคนในอนาคต จึงต้องใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวัง การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ประหยัดพลังงาน และเน้นการมีส่วนร่วม (กัจจร หลุยยะพงศ์, 2560)

กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนกระแสทางเลือกไม่เชื่อว่าในการพัฒนาจะมีสูตรสำเร็จเพียงสูตรเดียวดังที่สองกระบวนทัศน์แรกเชื่อ แต่กลับเชื่อว่าในแต่ละสังคมต่างก็มีแนวคิดในการพัฒนาที่หลากหลายไม่เหมือนกัน โดยกระบวนทัศน์นี้จะลดลักษณะ “ที่เป็นสากล” (Universalistic) ของแนวคิดการพัฒนาให้น้อยลง แต่จะเพิ่มสัดส่วนของลักษณะ “ที่เป็นท้องถิ่น” (Localistic) ให้มากขึ้นนั่นหมายความว่าบางสังคมอาจจะถือเอาความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมาย ในขณะที่บางสังคมอาจจะกำหนดเอาการมีชีวิตแบบพอเพียงเป็นเป้าหมายก็ได้ ดังนั้นเมื่อเป้าหมายในการพัฒนามีความแตกต่างกันจึงทำให้วิธีการที่แต่ละสังคมจะบรรลุเป้าหมายของตนจึงมีความแตกต่างกันไปด้วย

ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์การสื่อสารเพื่อการพัฒนากระแสทางเลือก โดยเป็นการสื่อสารที่เน้นการพูดคุย การสนทนา การปรึกษาหารือ การโต้ตอบของผู้คน หรืออาจเรียกว่า ไดอาล็อก(Dialogue) หรือการสื่อสารสนทนา เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คน ประชาชน ชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมหรือการพัฒนาชุมชนสังคมอย่างสมานฉันท์ โดยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อทั้งระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และระดับชุมชน กล่าวคือ (กัจจร หลุยยะพงศ์, 2560)

ความสำคัญระดับตัวบุคคลนั้น การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความคิด คือทำให้บุคคลได้มีส่วนร่วมในปัญหา ตั้งแต่กระบวนกรตระหนักถึงปัญหา การดำเนินการ การตัดสินใจ และการเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสาร รวมถึงการตระหนักว่าชุมชนมีความรับผิดชอบในการจัดการปัญหาด้วยตนเอง (Self-management) แตกต่างจากอดีตที่อาจมองตนเองเพียงคนที่รอรับความช่วยเหลือเท่านั้น อีกด้านหนึ่งคือทางด้านความรู้สึก เป็นการทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้องมีความรู้สึกมีส่วนร่วม มีความผูกพันกับชุมชน มีความรักความหวงแหน เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ตลอดจนเกิดความภูมิใจในตนเอง และเห็นถึงคุณค่าของตน ด้านสุดท้ายคือด้านทักษะ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะช่วยพัฒนาทักษะต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชน เช่น ทักษะการฟัง การพูด การคิดวิเคราะห์ การวิจารณ์ การทบทวน การสรุปประเด็น ซึ่งจะช่วยสร้างให้ชุมชนมีศักยภาพในการสื่อสารเรื่องราวของตน ทั้งผ่านการสื่อสารระดับบุคคล การเล่าเรื่อง และการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการผลิตสื่อต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สื่อวิทยุชุมชน สื่อใหม่ และยังเป็นการสร้างความสมดุลให้กับสื่อที่โดยมากมักจะมาจากภายนอกเพียงอย่างเดียว ทำให้เกิดการเปิดมุมมองจากชาวบ้านและสร้างสื่อที่เนื้อหาตรงกับความต้องการของชุมชน

ความสำคัญระดับกลุ่มบุคคล เป็นการใช้การสื่อสารเชื่อมโยงกลุ่มคนเข้าด้วยกัน เพื่อเกิดการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความคิด ตลอดจนประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ไข อีกทั้งส่งผลให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในกลุ่มชุมชนที่ยังมีการสื่อสารกันก็ยิ่งทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน รวมถึงการเกิดความภาคภูมิใจของกลุ่มสมาชิกที่กลายเป็นผู้ผลิตหรือสื่อสารได้ด้วยตนเองและภูมิใจในการมีส่วนร่วมในประเด็นปัญหาของชุมชน และยังสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของสื่อร่วมกัน โดยในอดีตสื่อต่าง ๆ มักจะมาจากภายนอกชุมชน เมื่อเกิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการสร้างสื่อ ซึ่งนอกจากจะได้ตัวสื่อ เช่น หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน รวมทั้งการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน แล้วนั้น ยังได้สร้างความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของสื่อ เกิดการดูแลรักษา และพัฒนาสื่อไปพร้อมกัน อีกทั้งการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมยังก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ทั้งเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน

ความสำคัญต่อระดับชุมชน โดยการสื่อสารนำไปสู่การจัดการปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ในด้านแรกเป็นการเปิดพื้นที่นำเสนอประเด็นชุมชน เกิดการสร้างพื้นที่หรือเวทีสาธารณะที่จะสามารถนำเสนอปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน เช่น เวทีชาวบ้าน หอกระจายข่าว เป็นช่องทางทำให้คนในชุมชนได้ถกเถียงปัญหาอย่างเสรีและนำเสนอประเด็นปัญหาเพื่อการแก้ไข และกำหนด

นโยบายในชุมชน ซึ่งบนพื้นฐานวิธีการสื่อสารในชุมชน การใช้ภาษาเดียวกัน การให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม จะช่วยตอบสนองความต้องการของชุมชนและมุ่งไปสู่การพัฒนา

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นที่ยั่งยืนนั้น ต้องรื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชน เชิดชูชุมชนกลุ่มย่อยทั้งในด้านเศรษฐกิจและจิตวิญญาณ การฟื้นฟูเอกลักษณ์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน การเชื่อมโยงชุมชนหลายๆ ชุมชนเข้าด้วยกันเป็นเครือข่ายเพื่อพึ่งพากันเองลดการพึ่งพาดูดภายนอก และรับสิ่งที่ประโยชน์หรือวัฒนธรรมภายนอกเข้าไปประยุกต์สนับสนุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547)

ประกาศ แก้ววรรณ (2552) กล่าวถึงแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา โดยใช้ฐานคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นขององค์การภาครัฐและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เปลี่ยนรูปแบบจากการใช้นโยบายหรือการสั่งการจากส่วนกลางไปสู่ภาคปฏิบัติที่เป็นการบูรณาการนโยบายและวิธีการเดียวกันในพื้นที่ เนื่องจากแต่ละชุมชนมีบริบทและต้นทุนที่แตกต่างกัน วิธีการทำงานเป็นการจุดประกาย ตั้งโจทย์ กระตุ้น ปลุกเร้า ให้ชุมชนท้องถิ่นช่วยคิดช่วยทำและแก้ปัญหาด้วยตนเอง ยึดหลักการผสานต้นทุนที่กระจายอยู่ของชุมชน มารวมเข้าไว้เพื่อใช้ประโยชน์ การทำเช่นนี้ยังช่วยให้ชุมชนได้รู้จัก เข้าใจ และสามารถจัดการตนเองได้ ท้ายสุดชุมชนจะเกิดความสุขในแบบวิถีของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ร่วมกับวิธีการพัฒนาท้องถิ่นอีกวิธีหนึ่ง คือ กระบวนการทางปัญญาจากฐานล่างของสังคม ที่ใช้การจัดการการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพท้องถิ่นของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ กระบวนการเรียนรู้จะเริ่มจากการเชื่อมโยงข้อมูลให้เกิดเป็นความรู้และปัญญาที่นำไปสู่การปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลงได้จริง ซึ่งฐานของการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นที่ถือเป็นต้นทุนทางสังคมที่ชุมชนมี ดังนั้น การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถือเป็นเรื่องสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อจัดการและการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ทำให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ของ อรณิชา ทศตา และคณะ (2560) ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับศึกษาเทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม การจัดการปัจจัยที่เป็นผลทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ และแนวทางการพัฒนาฝีมือของกลุ่มเกี่ยวกับเรื่องการค้างานกลุ่ม โดยทำการศึกษาค้นคว้าเบื้องต้น (Primary Research) ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเอกสารทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้องทั้งแนวคิดทางศักยภาพ แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึงการศึกษาค้นคว้าภาคสนาม (Field Research) โดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มในประเด็นของการศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งในลักษณะ แบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการกับผู้นำกลุ่ม ประชาชนชาวบ้าน ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับเทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม กระบวนการผลิตผ้าไหมเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมทั้งได้ศึกษาหาศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้เป็นมรดกของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

1. เทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ มีวิธีการถ่ายทอดได้หลายทางโดยใช้เทคนิคการสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่า เพื่อให้ปฏิบัติตามโดยการทำให้ดูพร้อมทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน วิธีการเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดจากการลงมือทำ การลองผิด ลองถูก ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัต จนเกิดการสั่งสมและพัฒนาความรู้การทอผ้าไหม อยู่ตลอดเวลา ซึ่งแต่ละวิธีขึ้นอยู่กับองค์ความรู้และกลุ่มเป้าหมายที่จะรับการถ่ายทอด

2. กระบวนการผลิตผ้าไหม แบ่งเป็น 6 ขั้นตอน คือ การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การทาสีไหม การมัดหมี่ การย้อมหมี่ และการทอผ้าไหม ส่วนการพัฒนาผ้าไหมให้เป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มีกระบวนการพัฒนา 5 ประการ คือ 1) การพัฒนาบุคลากรด้านการเรียนรู้โดยวิธีกระบวนการกลุ่ม 2.) การพัฒนาเครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์ในการผลิต 3.) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และคุณภาพของเส้นไหม 4.) การพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณภาพ 5.) การพัฒนาการตลาดเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านในเชิงธุรกิจ

3. แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้เป็นมรดกของชุมชน พบว่า 1.) ควรมีการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐเพื่อส่งเสริมกลุ่มทอผ้าไหมให้มีความยั่งยืนและควรมีการสนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง 2.) การจัดหลักสูตรการทอผ้าให้กับสถาบันการศึกษาเพื่อให้สถาบันที่เกี่ยวข้อง ช่วยสืบสานและสืบทอดเพื่อบรรจุเป็นหนึ่งในหลักสูตรการเรียนการสอน 3.) ควรส่งเสริมการบันทึกลวดลายผ้าไหม เพื่อเป็นหลักฐานและถ่ายทอดภูมิปัญญาอันล้ำค่า

งานวิจัยแนวทางการสืบทอดวัฒนธรรมและอาชีพการทอผ้าทอไทยวนของศูนย์วิสาหกิจชุมชนทอผ้า บ้านโนนกลุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ของ เพียงดาว สภาทอง และคณะ (2559)โดยมีความสนใจการสืบทอดภูมิปัญญา

อาชีพการทอผ้าที่มีปัจจัยสำคัญคือ การมุ่งเน้นการสืบทอดให้กับคนรุ่นหลัง เพื่อสืบทอดอาชีพการทอผ้าให้คงอยู่ให้เห็นคุณค่าสิ่งที่มี และยังเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองรวมถึงเป็นการผลักดันให้เกิดอาชีพที่สุจริต และรักในท้องถิ่นของตนเอง เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย

ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมและอาชีพการทอผ้าทอไทยวนนั้นยังคงมีให้เห็นอยู่ในชุมชนบ้านโนนกลุ่มอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโนนกลุ่มทุกคนจะรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชนตนเองแต่เด็กสมัยใหม่บางคนก็ไม่มีความรู้ในทางด้านนี้เลยฉะนั้นทางศูนย์วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านโนนกลุ่มจึงได้มีการจัดเก็บเอกสารต่าง ๆ ที่สามารถใช้เป็นความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังเอาไว้แต่อาจจะมีไม่ครบ คณะผู้วิจัยจึงได้หาข้อมูลเพิ่มเติมจากจากเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความและฐานข้อมูลบนเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อมารวบรวมไว้ด้วยกันในส่วนของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศนั้นทางอำเภอได้จัดทำ Website ของทางอำเภอไว้ และมีข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของศูนย์วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านโนนกลุ่มแห่งนี้ด้วย และยัง มีwebsite และ fan page ของศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทยวน บ้านยวน นครจันทิก ของอำเภอสีคิ้วไว้ให้ได้เรียนรู้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรที่ใช้ในการศึกษากลุ่มแรก คือบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่ ครูภูมิปัญญา ราษฎรชุมชน สมาชิกกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง ผู้สืบสานภูมิปัญญาการทอผ้า ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้า กลุ่มที่สอง ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบมีเป้าหมายเช่นเดียวกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาและการสืบสานการทอผ้าพื้นเมืองว่าเป็นอย่างไร โดยการสัมภาษณ์แบบกลุ่มได้แก่ กลุ่มผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ 5 คน และกลุ่มเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการสอบถามหรือการสัมภาษณ์ โดยแบบสัมภาษณ์มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือ การสัมภาษณ์แบบชี้นำ (Guided Interview) อันเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่มีความชัดเจนตายตัว โดยเป็นแต่เพียงการกำหนดแนวข้อคำถามแบบเปิดกว้าง หรือเป็นการใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีผลทำให้ข้อคำถามมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง หลังจากได้ข้อมูลแล้วผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยการพรรณนาข้อมูลตามปรากฏการณ์ร่วมด้วยเพื่อแสวงหาหรือให้ได้มาซึ่งข้อค้นพบ

สรุปผลการวิจัย

ชุมชนบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 ประสบความสำเร็จในการใช้สื่อบุคคล อันได้แก่ ครูภูมิปัญญา ราษฎรชุมชนและผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็งและยินดีที่จะพัฒนาคนและเสริมสร้างความรู้ให้แก่คนในชุมชน และยังสามารถดูแลรักษาวัฒนธรรมไทดำซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นรวมถึงการทอผ้าพื้นเมืองที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้หญิงชาวไทให้ดำรงอยู่และสืบทอดไปได้ ซึ่งชุมชนจะสามารถเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ด้วยคนในชุมชนที่ร่วมมือกันรักษาและหวงแหนภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมไว้ได้อย่างถูกวิธี

ผลการวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 ตำบลเขาแก้ว อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย

บริบทชุมชน

ชุมชนบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 ตำบลเขาแก้ว อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย เป็นชุมชนชาวไทยไทดำเพียงชุมชนเดียวของจังหวัดเลย โดยอพยพมาจากแคว้นสิบสองจุไทซึ่งอยู่ในประเทศเวียดนามในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรในรูปแบบเกษตรอินทรีย์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และยังรักษาวิถีการดำรงชีวิตแบบไทดำไว้ในชุมชนอย่างเหนียวแน่นทั้งรักษาการใช้ภาษาไทยไทดำ อาหารท้องถิ่นแบบไทดำ การแต่งกายด้วยผ้าทอมือไทดำซึ่งการทอผ้าพื้นเมืองซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวไทยไทดำ รวมทั้งประเพณีและพิธีไทดำที่สืบทอดกันมายาวนาน เช่น พิธีกินดอง พิธีปาดตง พิธีเสนเรือ เป็นต้น โดยหญิงไทดำนุ่งผ้าซิ่นนางหาญในงานพิธีการของชุมชนทั้งงานประเพณีและพิธีของชาวไทยไทดำ ซึ่งผ้าซิ่นนางหาญเป็นผ้าทอพื้นเมือง

ของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดที่มีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ลวดลายบนพื้นผ้าแสดงถึงวิถีชีวิตที่เป็นมาในอดีต รวมทั้งความเชื่อของชาวไทดำที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ศูนย์วัฒนธรรมไทดำบ้านนาป่าหนาดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่บริหารงานโดยสมาชิกในชุมชน ด้วยการร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการบริหารซึ่งเป็นกรรมการร่วมกันทั้งหมด 4 และหมู่ 12 การจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ อาทิเช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย เทศบาลตำบล พัฒนาชุมชน เมื่อประชากรในชุมชนเพิ่มมากขึ้นการจัดการแบ่งเขตการปกครองโดยภาครัฐได้เข้ามาจัดสรรโดยแบ่งบ้านนาป่าหนาดเป็นสองหมู่คือหมู่ 4 และหมู่ 12 ซึ่งจากเดิมที่มีเพียงหมู่ 4 แต่เพียงหมู่เดียว โดยช่างทอผ้าผู้สืบทอดในชุมชนได้ย้ายกลับมาทอผ้าที่บ้านที่หมู่ 12 และได้รวมกลุ่มกันจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 ขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งโดยได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ

การร่วมกันจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 ด้วยวัตถุประสงค์ในการสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน อีกทั้งยังสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนโดยไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน จัดตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มและมีการประชุมเพื่อลงมติในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มทอผ้า ทั้งนี้กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ศิลปาชีพ (ศูนย์ภูพาน) ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองได้สร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนซึ่งภายในศูนย์ประกอบด้วยลานทอผ้าจัดแสดงประวัติการทอผ้าพื้นเมืองและชมการทอผ้าพื้นเมืองโดยช่างผู้ชำนาญ จุดจำหน่ายผ้าทอพื้นเมืองและสินค้าแปรรูปจากผ้าพื้นเมือง ทั้งยังสร้างพิพิธภัณฑ์ผ้าไทดำเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ผ้าทอพื้นเมืองไทดำโบราณซึ่งเป็นสมบัติของช่างทอผู้สูงอายุในชุมชนและรวบรวมมาจากชาวไทดำประเทศเวียดนามเพื่อให้ทั้งคนในชุมชนและผู้สนใจภายนอกได้รู้จักวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเผยแพร่องค์ความรู้การทอผ้าขึ้นนงหาญให้กับคนภายนอกชุมชน และได้รับความช่วยเหลือด้านเครือข่ายจากอุตสาหกรรมภาค 4 ในการประสานงานกลุ่มตัดเย็บจากชุมชนใกล้เคียง ชุมชนบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 ได้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชมเชิงนวัตวิถี สร้างที่พักแบบโฮมสเตย์ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนและวัฒนธรรมไทดำอันรวมถึงการทอผ้าพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ชุมชน ทั้งยังเป็นการเผยแพร่ภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองไทดำด้วยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน อันแสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนที่ร่วมกันพัฒนาชุมชนไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลการวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็นการศึกษาผู้ส่งสาร การศึกษาเนื้อหาสาร การศึกษาช่องทางการสื่อสารและการศึกษาผู้รับสาร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านผู้ส่งสาร พบว่า การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองใช้การบอกเล่าแบบปากต่อปากร่วมกับการสาธิตและการลงมือทำให้ดู โดยมีครูภูมิปัญญาและปราชญ์ชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนในชุมชนโดยใช้วิธีการส่งสารด้วยการปฏิบัติจริง อธิบายการทำด้วยการบอกเล่า ประกอบกับการจัดแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ได้ตลอดเวลา และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านการขับขานซึ่งเป็นการแสดงพื้นบ้าน จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการสื่อสารจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง และส่งต่อกันไปเรื่อย ๆ กลายเป็นเครือข่ายองค์ความรู้ในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ผู้ส่งสารไม่ได้มีการสื่อสารผ่านสื่อการสอนในรูปแบบโปรมแกรมคอมพิวเตอร์และไม่ได้สื่อสารผ่านตำราหรือในรูปแบบสื่อดิจิทัลอื่น ๆ

ด้านเนื้อหาสาร พบว่า ประชาชนชุมชนบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 มีลักษณะเนื้อหาสารที่เน้นการทำให้เห็นหรือการลงมือทำด้วยตนเอง สารที่สื่อออกไปจึงออกมาในรูปแบบของอวัจนภาษา ทั้ง ท่าทาง กริยา อากา การสาธิตและการปฏิบัติ ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับความเข้าใจของผู้ส่งสารและรูปแบบของการนำเสนอสารนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นคำพูด ตัวหนังสือ หรือรูปภาพ เครื่องหมาย หรือกริยาท่าทางต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงหรือถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก ความต้องการและวัตถุประสงค์ของผู้รับสาร

ด้านช่องทางการสื่อสาร พบว่า ชุมชนบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 มีการใช้ช่องทางการสื่อสารในหลากหลายรูปแบบ แต่เน้นไปที่การสื่อสารผ่านตัวบุคคล การสื่อสารแบบปากต่อปาก และการสื่อสารผ่านเสียงตามสายภายในชุมชนโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้แจ้งข่าวหรือประกาศต่าง ๆ การสื่อสารผ่านไลน์แอฟพลิเคชั่น รวมถึงการสื่อสารผ่านการจัดการประชุมเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า ตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ตามแต่โอกาส

ด้านผู้รับสาร พบว่า ผู้รับสารในชุมชนรับสารจากครูภูมิปัญญา ปรากฏชุมชน ผู้นำชุมชนและการบอกต่อจากสมาชิกในชุมชน โดยร่วมกันอนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมให้อยู่ภายในชุมชนและยังโน้มน้าวลูกหลานร่วมกันเรียนรู้วิถีชีวิตดั้งเดิมให้ผสมกลมกลืนกับยุคสมัย ร่วมกันสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นและการทอผ้าพื้นเมืองซึ่งเป็นวิชาติดตัวที่สามารถช่วยสร้างรายได้เพื่อช่วยเหลือครอบครัวได้ ด้านคนรุ่นใหม่มองว่า การเรียนรู้การทอผ้าพื้นเมืองในชุมชนทำให้รู้จักและเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมชุมชนว่ามีเอกลักษณ์อะไร เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง และนำความรู้ที่เรียนมาช่วยกันพัฒนาทอผ้าพื้นเมืองให้ดียิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคน จังหวัดเลย สามารถอภิปรายผลการวิจัยในหัวข้อกระบวนการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านนาป่าหนาดหมู่ 12 เป็นอย่างไรออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดระดับบุคคล

การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดระดับบุคคล แรกเริ่มของจัดตั้งกลุ่มทอผ้าเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาและปราชญ์ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ด้านการทอผ้ามาจากครอบครัวอยู่แล้วสู่คนในชุมชนด้วยการมีเป้าหมายในการเพิ่มความสามารถของคนในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ดูแลครอบครัวโดยหันกลับมาทำงานภายในชุมชนพร้อมกับช่วยกันพัฒนาชุมชน ด้วยการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้แบบตัวต่อตัวระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยการบอกกล่าว การสาธิตและการลงมือทำ ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการทัศน์การพัฒนาชุมชนกระแสทางเลือกไม่เชื่อว่าการพัฒนาจะมีสูตรสำเร็จเพียงสูตรเดียว แต่กลับเชื่อว่าในแต่ละสังคมต่างก็มีแนวคิดในการพัฒนาที่หลากหลายไม่เหมือนกัน โดยกระบวนการทัศน์จะลด ลักษณะ “ที่เป็นสากล” (Universalistic) ของแนวคิดการพัฒนาให้น้อยลง แต่จะเพิ่มสัดส่วนของลักษณะ “ที่เป็นท้องถิ่น” (Localistic) ให้มากขึ้นนั้น หมายความว่าบางสังคมอาจจะถือเอาความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมาย ในขณะที่บางสังคมอาจจะกำหนดเอาการมีชีวิตแบบพอเพียงเป็นเป้าหมายก็ได้ และยังสอดคล้องกับแนวคิดสื่อบุคคลกับการพัฒนาชุมชนที่กล่าวว่า สื่อบุคคลมีความสำคัญในการเป็นผู้กระตุ้นความคิดให้กับคนในชุมชน เพื่อให้เกิดพลังในการเปลี่ยนแปลง ในการพัฒนากระแสทางเลือก สื่อบุคคล เป็นผู้ทำหน้าที่กระตุ้นความคิดให้กับคนในชุมชนเพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงการพัฒนาความคิดในชุมชน นอกจากนี้ สื่อบุคคล ยังสร้างกลไกต่าง ๆ เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับประชาชน โดยการกระตุ้นให้เกิดการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แบบคู่ขนานระหว่างรัฐ องค์กรพัฒนาภาคเอกชนกับภาคประชาชน ซึ่งแนวคิดนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับการพัฒนาของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนแนวใหม่ อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ ออบเชย แก้วสุข (นริศรา วัฒนสิน, 2557) ที่กล่าวถึงความหมายของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาว่า เป็นการบอกวิชาความรู้ภูมิปัญญาให้แก่ผู้เรียน หรือแก่กลุ่มเป้าหมาย ด้วยวิธีการบอกหรือการทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดไม่ได้ร่ำเรียนจากสถาบันใด ๆ แต่ใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ การสอนและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและการจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว ซึ่งใช้การถ่ายทอดโดย การสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่างและอธิบายให้เห็นทุกขั้นตอน ทำให้ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจก่อนแล้วจึงค่อยให้ปฏิบัติตาม การให้ลงมือปฏิบัติจริง คือ การให้ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดได้ลงมือปฏิบัติตามสิ่งที่ได้รับฟังอธิบายและสาธิตก่อนหน้า ผู้เรียนต้องได้รับการปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นความชำนาญ และยังไปในทางเดียวกันกับงานวิจัยของ อรณิชา ทศตา และคณะ (2560) ที่กล่าวถึงเทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ มีวิธีการถ่ายทอดได้หลายทางโดยใช้เทคนิคการสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่า เพื่อให้ปฏิบัติตามโดยการทำให้ดูพร้อมทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน วิธีการเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดจากการลงมือทำ การลองผิด ลองถูก ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัตร จนเกิดการสั่งสมและพัฒนาความรู้การทอผ้าไหมอยู่ตลอดเวลา

2) การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดระดับชุมชน

การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดระดับชุมชน โดยการนำของผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญา และปราชญ์ชุมชน ได้ชักชวนสมาชิกชุมชนรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้ความช่วยเหลือและร่วมกันปรึกษาหารือกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม ชุมชนบ้านนาป่าหนาดมีกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองซึ่งจะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อสร้างความภูมิใจและความสามัคคีในชุมชนรวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้า รวมถึงความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนกับหน่วยงานราชการระดับท้องถิ่นไปจนถึงหน่วยงานระดับจังหวัดในการได้รับความช่วยเหลือกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองทางด้านต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับ

การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนากระแสทางเลือก โดยเป็นการสื่อสารที่เน้นการพูดคุย การสนทนา การปรึกษาหารือ การโต้ตอบของผู้คน หรืออาจเรียกว่า ไดอาล็อก(Dialogue) หรือการสื่อสารสนทนา เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คน ประชาชน ชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมหรือการพัฒนาชุมชนสังคมอย่างสมานฉันท์ โดยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อทั้งระดับบุคคล กลุ่มบุคคล และระดับชุมชน โดยความสำคัญระดับกลุ่มบุคคล เป็นการใช้การสื่อสารเชื่อมโยงกลุ่มคนเข้าด้วยกัน เพื่อเกิดการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความคิด ตลอดจนประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ไข อีกทั้งส่งผลให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในกลุ่มชุมชนที่ยังมีการสื่อสารกันก็ยิ่งทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน รวมถึงการเกิดความภาคภูมิใจของกลุ่มสมาชิกที่กลายเป็นผู้ผลิตหรือสื่อสารได้ด้วยตนเอง และภูมิใจในการมีส่วนร่วมในประเด็นปัญหาของชุมชน และยังสอดคล้องกับสื่อบุคคลกับการพัฒนาชุมชนที่กล่าวถึงความหมายของสื่อบุคคลในกระบวนทัศน์กระแสทางเลือก (Alternative Paradigm) ที่เน้นการพัฒนาจากฐานรากหรือการพัฒนาจากชุมชนที่ขยายมุมมองของสื่อบุคคลเพิ่มเติมว่า คือ “บุคคลที่ทำหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจร่วมกัน” ซึ่งหมายความว่า สื่อบุคคลไม่ได้เพียงทำหน้าที่ถ่ายทอดข่าวสารจากส่วนกลางแต่เพียงเท่านั้น หากแต่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานความเข้าใจระหว่างรัฐกับชุมชน ซึ่งสื่อบุคคลนี้อาจต้องมีความเข้าใจรู้จักชุมชนเป็นอย่างดีและมีแนวโน้มที่จะเป็นคนของชุมชน การสื่อสารไม่ได้เน้นในการโน้มน้าวใจแต่ให้ความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจร่วมกันของชุมชน กระตุ้นให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันบริหารจัดการปัญหาต่าง ๆ และก้าวไปสู่การช่วยสร้างพลังต่อรองกับภาครัฐหรือภายนอกชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการจัดสื่อบุคคลตามเกณฑ์พื้นที่ชุมชน ที่กล่าวถึงเกณฑ์พื้นที่ชุมชนโดยได้จำแนกเป็นสื่อบุคคลภายในชุมชน อันประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน อสม. ปราชญ์ชุมชน พระ หมอพื้นบ้าน และสื่อบุคคลภายนอกชุมชน ซึ่งมักเป็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักการตลาด พ่อค้า จากเกณฑ์ดังกล่าวซึ่งจำแนกคนในและนอกชุมชนแล้วยังชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างสื่อบุคคลที่อยู่ในและนอกชุมชน ซึ่งพิจารณาจากความรู้สึกของผู้รับสารในชุมชนเป็นสำคัญ กล่าวคือ สื่อบุคคลภายนอกชุมชนจะมีความน่าเชื่อถือสูง (Credibility) เพราะมีความรู้ความสามารถแต่อาจจะไม่ได้รับความไว้วางใจเพราะเป็นคนนอกชุมชน ส่วนสื่อบุคคลภายในชุมชนจะมีความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) เพราะเป็นคนที่อยู่ในชุมชน เห็นกันมายาวนาน ทำให้เกิดความตระหนักว่า บุคคลดังกล่าวมีเจตนาดีต่อชุมชน แต่มีความน่าเชื่อถือต่ำ เพราะว่า อาจมีความรู้ความสามารถค่อนข้างน้อย จากเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาสื่อบุคคลภายในชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาความรู้และการสื่อสารให้มีความชำนาญมากขึ้น

อีกทั้งยังมีความสอดคล้องกับแนวทางพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547) ที่ได้เสนอแนวคิด 6 ข้อ ได้แก่ 1) เน้นการพัฒนาแบบกลุ่มซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของคนไทยซึ่งไม่คำนึงถึงการแข่งขันระหว่างปัจเจกชน 2) ปลุกจิตสำนึกแบบชุมชนในด้านความรัก ความสามัคคี ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น 3) มีกระบวนการผลิตซ้ำจิตสำนึกชุมชนโดยผ่านปัญญาชนของท้องถิ่น นักวิชาการในเมือง นักพัฒนาและผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อสืบทอดจิตสำนึกของชุมชนต่อไป 4) มีกลุ่มชาวบ้านในรูปของการจัดองค์กร เช่น สหกรณ์ สมาพันธ์ เพื่อให้มีอำนาจต่อรองกับองค์กรภายนอก 5) มีการประสานวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน 6) มีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับธรรมชาติโดยช่วยกันอนุรักษ์ปกป้องธรรมชาติเพื่อคงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน และยังมีความเห็นไปในทางเดียวกันกับสามารถ จันทรสุรีย์ (2536: 156 – 159) ที่เสนอแนวทางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และให้ดำรงอยู่ โดยกล่าวถึงการกระตุ้นความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการแสดงออกถึงการยอมรับต่อภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้น ไม่ดูแคลนในความรู้ภูมิปัญญา ยอมรับถึงศักยภาพของคนในท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นเกิดการยอมรับในภูมิปัญญาของตนเองอย่างมีอิสระและมีศักดิ์ศรี และยังสามารถสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการดำเนินงานจากหน่วยงานและชุมชนต่าง ๆ ให้การศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำประสบการณ์จากท้องถิ่นอื่นไปประยุกต์ปรับปรุงให้เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนและขยายเครือข่ายความร่วมมือในการสืบทอดและดำรงอยู่ของภูมิปัญญาและความเป็นท้องถิ่นนั้น ๆ

3) ปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วยในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมือง

ปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วยในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมือง โดยมีทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ซึ่งสามารถนามาอภิปรายได้ ดังนี้

(1) ปัจจัยภายนอกที่ช่วยเกื้อหนุนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าเริ่มจากการเลียนแบบการทำตามเมื่อเห็นว่าการทอผ้าสามารถเปลี่ยนแปลงไปเป็นรายได้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น สอดคล้องกับลักษณะ

ของการพัฒนาโดย กาญจนา แก้วเทพ (2558) ที่กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมักเกิดจากสภาพที่ไม่น่าพึงพอใจ และนำไปสู่การวางแผนเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามต้องการ ทั้งนี้ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในวัยแรงงาน การศึกษาที่สูงขึ้น การเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองในลักษณะประชาธิปไตย การพัฒนาด้านสุขภาพของประชาชน ซึ่งไปในทางเดียวกันกับงานวิจัยแนวทางการสืบทอดวัฒนธรรมและอาชีพการทอผ้าทอไทยวนของศูนย์วิจัยหัตถกรรมชนทอผ้า บ้านโนนกลุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ของเพียงดาว สภาทอง และคณะ (2559) โดยมีความสนใจการสืบทอดภูมิปัญญาอาชีพการทอผ้าที่มีปัจจัยสำคัญคือ การมุ่งเน้นการสืบทอดให้กับคนรุ่นหลัง เพื่อสืบทอดอาชีพการทอผ้าให้คงอยู่ให้เห็นคุณค่าสิ่งที่มี และยังเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองรวมถึงเป็นการผลักดันให้เกิดอาชีพที่สุจริต และรักษามรดกของถิ่นของตนเอง

(2) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ทศนคติ ความรู้ความเข้าใจตลอดจนพฤติกรรมขอประชาชนชุมชนบ้านนาป่าหนาด ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการยอมรับภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองซึ่งล้อมด้วยธรรมชาติเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างรายได้และทำงานภายในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการพัฒนาชุมชนกระแสทางเลือก โดยได้เสนอทางเลือกสำหรับการพัฒนาในหลากหลายมิติ ด้านแรก คือ การก้าวไปสู่การให้ความสำคัญของผู้คน เน้นบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง และยังเน้นการเสริมพลัง (Empowerment) ให้ผู้คนเป็นผู้พัฒนาด้วยตนเอง ด้านที่สอง คือ การมอง “ชุมชน” เป็นบ่อเกิดของการพัฒนา ให้ความสำคัญในการใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นรากฐานในการแก้ไขปัญหาชุมชน ด้านที่สาม เป็นการขยายประเด็นไปสู่สิ่งแวดล้อม เนื่องจากการพัฒนาในยุคอดีตได้ถูกทำลายไปมาก ซึ่งการขยายไปสู่สิ่งแวดล้อมทำให้ได้รับการขนานนามว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เพราะเป็นการมองทั้ง คน ชุมชน และบริบทหรือสิ่งแวดล้อมไปควบคู่กัน ซึ่งการพัฒนาแบบยั่งยืน มุ่งเน้นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่กระทบต่อความต้องการของคนในอนาคต จึงต้องใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวัง การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ประหยัดพลังงาน และเน้นการมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะ

1. ควรฟื้นฟูการแสดงสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า เช่น การขับขานที่กล่าวถึงวิธีการทอผ้า และทำการบันทึกภาพและเสียง รวมถึงบันทึกเนื้อร้องเป็นลายลักษณ์ เพื่อใช้การแสดงเป็นรูปแบบในการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน ให้ได้รับความรู้พร้อมความเพลิดเพลินสนุกสนานและสามารถเข้าถึงภูมิปัญญาชุมชนได้โดยง่าย
2. ควรสนับสนุนให้ชุมชนจัดบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ เช่น ตำรา หรือในรูปแบบสื่ออื่น ๆ เช่น ดิจิทัลหรือสื่อดิจิทัล เพื่อความสะดวกในการเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้อันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนทั้งต่อคนรุ่นใหม่ในชุมชนและผู้สนใจภายนอก
3. การเผยแพร่ผลงานของกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง อาทิเช่น ผ้าทอพื้นเมืองต่าง ๆ หรือการแปรรูปผ้าทอพื้นเมืองเป็นสินค้าอื่น เช่น กระเป๋า เสื้อผ้า ชุดผ้ารองจาน รวมถึงบ้านพักแบบโฮมสเตย์ของกลุ่ม ผ่านสื่อดิจิทัลในรูปแบบต่าง ๆ ให้มากขึ้นและสม่ำเสมอ เพื่อเพิ่มช่องทางในการเผยแพร่องค์ความรู้ชุมชนให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างทั้งในและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อการได้ข้อมูลที่เจาะลึกมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยควรใช้วิธีการวิจัยโดยการฝังตัวในชุมชนประกอบกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอันจะทำให้ทราบถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภายในชุมชน รวมถึงได้เรียนรู้และศึกษาผ้าทอพื้นเมืองไทดำที่แสดงออกผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กมลรัฐ อินทรทัศน์. (2558). แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2556). แนวทางการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาเกษตรกร.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2543). สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2551). "แนวทางหนึ่งของการศึกษาสื่อบุคคล : กรณีศึกษาโครงการร่วมกันปั้นแตงนึ่งสื่อสารสุขภาพ" ใน การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่องการสื่อสารชุมชน. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมด้วยนวัตกรรมการวิจัย. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2558). แนวคิด ทฤษฎีและหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ใน ประมวลสาระชุดวิชาการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- กัจจกร หลุยยะพงศ์. (2560). การสื่อสารกับชุมชนศึกษา : จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- กัจจกร หลุยยะพงศ์ และคณะ. (2553). การบริหารจัดการสื่อวัตถุพื้นบ้านแบบมีส่วนร่วมด้วยนวัตกรรมการวิจัย. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กุลสิรา กฤตวรกาญจน์. (2551). การสื่อสารเพื่อพัฒนากับการพัฒนา ชนบทไทย. วารสารการสื่อสารมวลชน, 1(2), 44-68.
- เกศินี จุฑาวิจิตร. (2548). การสื่อสารเพื่อพัฒนาท้องถิ่น (3 ed.). นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (4 ed.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2547). วัฒนธรรมไทยกับการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นริศรา วัฒนสิน. (2557). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาการทอผ้าเกาะยอ จังหวัดสงขลา และการทอผ้านาหมื่นศรี จังหวัดตรัง. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์,
- บุญเลิศ ศุกดิลก. (2558). แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ประภากร แก้ววรรณ. (2552). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น. อุตรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี.
- เพียงดาว สภาทอง และคณะ. (2559). <แนวทางการสืบทอดวัฒนธรรมและอาชีพการทอผ้าไทยวนของศูนย์วิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านโนนกลุ่ม อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา.pdf>. วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 31(3), 77.
- วิฒนะ จุฑะวิภาต. (2555). ผ้าทอกับชีวิตคนไทย. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์,
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2536). ภูมิปัญญากับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- อรณิชา ทศตา และคณะ. (2560). การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. *Journal of Nakhonratchasima Collage*, 11(1), 117.
- อารีวรรณ หัสสิน. (2559). ภูมิปัญญาและการสืบทอดผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก. กระแสวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 73.